
Piotr Długosz

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH REGIONÓW: MAŁOPOLSKA, PODKARPACIE, ŚLĄSK

1. Wprowadzenie

Badania mają na celu diagnozę efektów przemian edukacyjnych w Polsce. W głównej mierze problematyka badań dotyczy:

- wyrównania szans edukacyjnych młodzieży wywodzącej się z różnych kategorii społecznych,
- wzrostu szans edukacyjnych uczniów z terenów zagrożonych,
- podniesienia jakości kształcenia.

O występowaniu nierówności edukacyjnych, jak też o różnych trajektoriach rozwojowych – jak zaznaczają autorzy projektu – decydują zarówno cechy samego systemu, jak i otoczenie systemu. Na fakt uwarunkowań strukturalnych reformy i jej skutków wskazują stawiane w niniejszym projekcie hipotezy. Autorzy *explicite* ukazują, że powstały tzw. „obszary nędzy edukacyjnej”, czyli społeczności, które przegrały na zmianach edukacji. Powstały też „obszary rajy edukacyjnej”, czyli społeczności, które dodatkowo korzystają na zmianach. W związku z tym należy zastosować metodologię, która pozwoli na oszacowanie wpływu otoczenia systemu edukacyjnego na przeobrażenia w samym systemie. Głównym problemem będzie zatem próba ukazania rozległych konsekwencji zmian instytucjonalnych w sferze społecznej.

W planowanych badaniach preferuje się metodę *case study* (studium przypadku), która koncentruje się na szczegółowej i pogłębionej analizie wybranych województw, gdyż trzy wytypowane do badań regiony będą, ze względu na wartość podstawowych wskaźników społeczno-ekonomicznych, reprezentować odmienne sytuacje edukacyjne.

Do głównych zmiennych kształtujących specyficzne warunki edukacyjne zaliczono:

- stopień urbanizacji,
- poziom bezrobocia,
- wskaźniki rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Planuje się realizację badań w trzech regionach. Pierwszy będzie charakteryzował się niskimi wartościami wymienionych zmiennych, drugi będzie miał średnią wartość, a trzeci – wysoką wartość wszystkich zmiennych.

Specyfikacja regionów pod względem wymienionych czynników pozwoli na wstępne zarysowanie warunków w otoczeniu systemu edukacyjnego. Należy się spodziewać, że logika i sam proces reformy i jej społecznych konsekwencji będą miały odmienny przebieg w zależności od sytuacji w danym regionie.

2. Metodologia analiz

Do specyfikacji odmiennych warunków edukacyjnych, czyli wyszukania regionów charakteryzujących się odmiennymi warunkami społeczno-ekonomicznymi, zostanie wykorzystana analiza danych zastanych. Zgodnie z celami niniejszego opracowania, wtórna analiza danych zostanie oparta na materiale źródłowym, który pochodzi z wielu opracowań nad transformacją, zmianami, sytuacją regionów, warunkami społeczno-ekonomicznymi, strategiami adaptacyjnymi, kapitałem intelektualnym itp. (Jałowiecki, Szczepański 2007; Gorzelak 2008; Herbst 2007; Kozarzewski 2008; Domalewski, Mikiewicz 2004; Post 2007; Czapiński, Panek (red.) i in. 2007). Z kolei cenną wiedzę na temat kondycji regionów i ich wewnętrznych różnic dostarczają analizy Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową (Kalinowski 2006).

Ponadto obok tych opracowań pojawiły się wyniki badań programu „Warunki życia społeczeństwa polskiego: problemy i strategie”, zrealizowanych przez konsorcjum badawcze CBOS, Euroreg, Ereste na dużej próbie 60 tys. respondentów. Równoległe były też prowadzone badania jakościowe: przeprowadzono 900 wywiadów i 50 fokusów (Zagórski 2008). Do opracowania został również wykorzystany ostatni raport, przygotowany przez Zespół Doradców Strategicznych Premiera, w którym analizuje się kapitał intelektualny Polski (*Raport o Kapitale Intelektualnym Polski 2008*).

3. Skutki transformacji dla regionów

Na wstępie analizy zostanie przedstawiony dyskurs, który jest prowadzony w socjologii od momentu intensywnych i gwałtownych przemian społecznych w Polsce. O jego intensywności świadczą chociażby prace zbiorowe pod redakcją M. Jarosz (2005 i 2007), A. Kojdera (2007), G. Gorzelaka (2008). Od dawna podkreśla się zróżnicowanie regionalne w naszym kraju i odmienne skutki transformacji i integracji europejskiej dla poszczególnych regionów.

Na początku transformacji zakładano, iż zmiana stosunków własności, urynkowanie gospodarki, inwestycje zagraniczne wpłyną znacznie na poprawę kondycji wszystkich województw, wywołają przedsiębiorczość i zaktywizują zacofane regiony kraju. Oczekiwano znaczącego zmniejszenia dystansu między województwami biednymi i bogatymi. Taka była wizja przemian zapoczątkowana przez Solidarność. Jednakże nowa administracyjno-gospodarcza mapa Polski ilustruje wyraźny podział na biedny wschód, bogaty zachód i (poza województwem mazowieckim, którego pozycja może być w najbliższych latach osłabiona w wyniku ekspansji Wielkopolski, Pomorza Zachodniego i Dolnego Śląska) średniozamożny środek kraju. Podziały regionalne były w większości prostą konsekwencją „pozycji startowej” potencjału gospodarczego poszczególnych okręgów w 1990 roku, ukształtowanego w dużej mierze przez wielowiekowe zaszłości. Regiony uprzemysłowione, zwłaszcza te skupione wokół dużych aglomeracji, miały generalnie lepszą (poza centrami monokultur przemysłowych) pozycję wyjściową. W wyniku transformacji własnościowej i działań restrukturyzacyjnych potencjał na tych terenach wyraźnie się wzmocnił (Jarosz 2001: 17–18).

Samo występowanie takich różnic nie jest czymś wyjątkowym, ponieważ w prawie każdym kraju są tereny lepiej i gorzej rozwinięte. W naszej części Europy obszary wschodnie takich państw jak Niemcy, Polska, była Czechosłowacja, Węgry, a nawet Rosja są słabiej rozwinięte gospodarczo niż części zachodnie tych państw. W przypadku Francji i Hiszpanii sytuacja jest odwrotna. Wielka Brytania ma silnie rozwinięte południe i słabszą północ; we Włoszech jest na odwrót (Malikowski, Sowa 1995: 9). Podział regionalny na część „gorszą” i „lepszą” występuje w większości krajów świata – to nie ulega wątpliwości. Jednakże, jak twierdzi M. Jarosz (2003: 261), w Polsce chodzi jednak o rzecz poważniejszą: o niekorzystne tendencje zjawiska. Dawny historyczny podział na „Polskę A” i „Polskę B” w wyniku transformacji uległ nie tylko utrwaleniu, ale postępującemu zróżnicowaniu. Rozwój przedsiębiorczości prywatnej i inwestycje zagraniczne znacząco wzmocniły potencjał gospodarczy tylko w regionach dobrze uprzemysłowionych. W regionach słabo zindustrializowanych i rolniczych skupiły się negatywne skutki transformacji, potęgując zapóźnienie rozwojowe. Zatem można powiedzieć, że o ile koszty wielkiej zmiany są odczuwane przez wszystkich mieszkańców kraju, o tyle w regionach słabo zurbanizowanych i uprzemysłowionych, w „ścianie wschodniej”, koszty zmiany są dotkliwsze.

Jak zauważa E. Tarkowska (1999), w Polsce mamy społeczeństwo różnych rytmów. Niewątpliwie Podkarpacie czy inne województwa na „ścianie wschodniej” żyją według tradycji, szczególnie jego wiejska i małomiasteczkowa część. Według B. Jałowieckiego „mieszkańcy Europy Wschodniej w nieporównanie większym stopniu niż mieszkańcy Europy Zachodniej egzystują w różnych czasach. Wykształceni, zamożni mieszkańcy Pragi, Warszawy czy Budapesztu żyją według zachodnioeuropejskiego czasu u progu XXI wieku. Ukraiński kołchoźnik, polski robotnik rolny, rumuński chłop z zabitej deskami karpackiej wioski egzystują jeszcze w znacznej mierze w XIX stuleciu, a górnicy, hutnicy i metalowcy w swoim międzyczasie, gdzieś w pierwszej połowie XX wieku” (Jałowiecki 2002: 62). Podobne stanowisko zajmuje K. Obuchowski (2000), który uważa, że Polska znajduje się cywilizacyjnie w fazie industrialnej, ze znacznym udziałem fazy pre-industrialnej w sektorze rolnym, a dominującym standardem waluacyjnym jest standard przedmiotowy.

Mamy zatem tutaj ludzi przyszłości, którzy powinni sobie radzić ze zmianami, mamy również ludzi „przejściowych”, zmagających się z wyzwaniem przyszłości, do których nie zostali przygotowani, oraz ludzi z przeszłości, którzy są narażeni na wykluczanie i marginalizację. Duże znaczenie w określeniu pozycji na kontinuum ludzie przeszłości – ludzie przyszłości ma wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania. Mieszkanie w większych ośrodkach plus wiek i wykształcenie zwiększa potencjał adaptacyjny i predestynuje do wygrania w nowym łańdzu. Starszy wiek, niższe wykształcenie, zamieszkiwanie na obszarach wiejskich skazują na przegraną.

4. Podział na dwie Polski

Maria Jarosz (2001, 2004, 2005), Marek W. Kozak (2001, 2005) piszą o Polsce biednej i bogatej. Całościowe badania przemian polskiego społeczeństwa wskazują, że wiele negatywnych następstw kumuluje się na obszarach wiejskich. Potwierdzeniem jest raport poświęcony obszarom wiejskim (*United Nations Development Programme*), który wskazuje na istnienie „drugiej” Polski. Biorąc pod uwagę wartość Indeksu Rozwoju Społecznego (*Human Development Index*), Polska „wiejska”, z przewagą tego typu obszarów, jest zaliczana do kategorii społeczeństw słabiej rozwiniętych, podczas gdy Polska „miejska” awansowała już do grona społeczeństw rozwiniętych (por. Gorlach w: UNDP 2000).

O istotnym wpływie zmiennych strukturalnych na potencjał adaptacyjny społeczeństwa świadczyć może projekt badawczy „Syndrom wielkiej zmiany i jego socjologiczne implikacje”, zrealizowany pod kierownictwem M. Jarosz (2005). Do weryfikacji hipotez wytypowano gminy najbiedniejsze i najbogatsze w kraju oraz te gospodarstwa domowe, które miały w badanych gminach najniższy i najwyższy dochód.

Spółeczeństwo wielkiej zmiany jest społeczeństwem różnych rytmów (Tarkowska 1999; Jałowiecki 2002). Jak pisze A. Giza-Poleszczuk (2004), najbardziej rzucającym się w oczy trendem, charakteryzującym polskie społeczeństwo, jest jego „dwuwektorowość”: mamy oto Polskę nowoczesną, kosmopolityczną, dobrze zarabiającą, podróżującą po świecie, a z drugiej strony coraz silniej ujawnia się Polska pozostająca w tyle: tradycyjna, wiejska, zmarginalizowana. Z badań socjologów wynika także, że wraz z dyferencjacją strukturalną dochodzi do znacznego pęknięcia w sferze kulturowej polskiego społeczeństwa. Wyłaniają się „dwa światy” (por. Śpiewak 2004, 2005; Palska 2002). Z jednej strony są mieszkańcy wielkich miast, dobrze wykształceni, obdarzeni dużą samowiedzą, ruchliwi i ciekawi. Z drugiej strony słabo wykształceni, pełni obaw i lęków, bez cywilizacyjnych kompetencji mieszkańcy wsi i małych miasteczek. W tych polach psychospołecznych widać różnicę postaw, stylów działania i wyobrażeń o swoich możliwościach. Po jednej stronie ulokowało się czekanie na zrządzenie losu, niechęć lub niemożność decydowania o sobie i gotowość do pokornego przyjmowania bolesnych ciosów. Po drugiej znajdziemy wytrwałość, aktywność, skłonność do ryzyka i raczej prowokowanie losu niż poddawanie się jego zrządzeniom.

5. Zróźnicowania regionów

Powyższe analizy wskazują, że przy doborze regionów należy uwzględnić podział na „Polskę A” i „Polskę B”, gdyż warunki życiowe znacznie się tam różnią. Dlatego też do celów badawczych postanowiono wybrać jeden region w „Polsce A” (województwo śląskie) i jeden region w „Polsce B” (województwo podkarpackie). Regionem, który znajduje się w środkowym położeniu, zarówno pod względem geograficznym, jak też przede wszystkim gospodarczym, będzie województwo małopolskie.

Do wstępnej specyfikacji regionów posłużą analizy przygotowane przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. W klasyfikacji tworzonej za pomocą analizy skupień oszacowano pozycję danego regionu ze względu na posiadany potencjał.

Na początku zostanie zaprezentowane najsłabsze województwo w rankingu IBnGR, które w planowanych badaniach będzie pełniło rolę regionu niekorzystnie wpływającego na system edukacji.

W badaniach IBnGR Podkarpacie zostało zaliczone do ostatniej kategorii, D, wraz z województwem świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, lubelskim i podlaskim (te regiony są najbiedniejsze w UE). Ze względu na różne wskaźniki społeczno-ekonomiczne Podkarpacie lokuje się na samym końcu. W tzw. częściowym rankingu dotyczącym dostępności komunikacyjnej Podkarpacie znalazło się w klasie ostatniej – E. Pod względem chłonności rynku region także znalazł się w klasie ostatniej – D, podobnie jak pod względem poziomu rozwoju przemysłu.

Jeżeli chodzi o transformację gospodarki, to Podkarpacie uplasowało się w grupie D. Pod względem sytuacji na rynku pracy Podkarpacie znalazło się w klasie ostatniej – E. Pod względem atrakcyjności otoczenia biznesu województwo ulokowało się w klasie D, natomiast pod względem atrakcyjności turystycznej, jak też i w zakresie stanu środowiska naturalnego – w klasie C (Hildebrandt 2003).

Małopolska w tym rankingu ma lepszą pozycję. Pod względem sytuacji na rynku pracy województwo małopolskie uplasowało się w klasie B, przede wszystkim ze względu na stosunkowo niską stopę bezrobocia. Pod względem atrakcyjności otoczenia biznesu ulokowało się w klasie C, natomiast pod względem atrakcyjności turystycznej w klasie A, a w zakresie stanu środowiska naturalnego w klasie E. Na podstawie częściowych ocen zawartych w poszczególnych mikroklimatach sporządzona została syntetyczna ocena atrakcyjności województw. Jest ona wypadkową poszczególnych mikroklimatów. Do klasy A – najwyższej atrakcyjności – zaliczone zostały dwa regiony: Mazowsze i Śląsk. Te dwa województwa dysponują największym potencjałem gospodarczym, przyciągającym zagranicznych inwestorów. Na ich obszarze zlokalizowane są duże aglomeracje miejskie, oferujące inwestorom duży i chłonny rynek zbytu.

Województwo małopolskie, obok opolskiego, lubuskiego, łódzkiego, i kujawsko-pomorskiego wchodzi w skład grupy o średniej–niskiej (klasa C) atrakcyjności inwestycyjnej. Jest to grupa województw, które w większości mikroklimatów zajęły przeciętne pozycje. Analiza sytuacji gospodarczej w tych województwach wskazuje, że często są one miejscem zmian, które mogą w przyszłości doprowadzić do poprawy atrakcyjności z punktu widzenia zagranicznych inwestorów (Gawlikowska-Huecka 2003).

Najwyższą pozycję w tej klasyfikacji zajmuje województwo śląskie. W częściowym rankingu dotyczącym dostępności komunikacyjnej znalazło się ono w klasie A. Pod względem chłonności rynku region także uplasował się w klasie A, podobnie jak pod względem poziomu rozwoju przemysłu. Jeżeli chodzi o transformację gospodarki, to Śląsk zajął miejsce w grupie C. Na szczególną uwagę zasługuje rynek pracy, jako kolejny element uwzględniany w ocenie atrakcyjności inwestycyjnej. Po pierwsze, ogniskują się w nim wszystkie problemy gospodarki regionalnej: trudności związane z restrukturyzacją przemysłu, masowymi zwolnieniami, niższym tempem wzrostu produkcji i zbytu. Po drugie, rynek pracy ujawnia wszystkie niedostosowania i sztywności w systemie kształcenia, co przekłada się na brak dostosowania struktury podaży i popytu na pracowników określonych zawodów. Po trzecie, stopa bezrobocia wpływa na wielkość spożycia i skłonność do konsumpcji gospodarstw domowych, a jej wysoki poziom ogranicza chłonność rynku regionalnego. Po czwarte, brak równowagi na rynku pracy rodzi ryzyko powiększania strefy ubóstwa oraz wzrostu patologii społecznych związanych z przestępczością i wymaga interwencji o charakterze socjalnym. Sytuacja na regionalnych rynkach pracy jest pochodną sytuacji gospodarczej województw. Pod tym względem województwo śląskie uplasowało się w klasie B. Pod względem atrakcyjności otoczenia biznesu zajęło miejsce w klasie A, natomiast pod względem

dem atrakcyjności turystycznej – w klasie C, a w zakresie stanu środowiska naturalnego – w klasie E.

Na podstawie cząstkowych ocen dotyczących poszczególnych aspektów atrakcyjności sporządzona została syntetyczna ocena województw. Do klasy A – najwyższej atrakcyjności – zaliczone zostały dwa regiony: Mazowsze i Śląsk. Te dwa województwa dysponują największym potencjałem gospodarczym, przyciągającym zagranicznych inwestorów. Na ich obszarze zlokalizowane są duże aglomeracje miejskie, oferujące inwestorom duży i chłonny rynek zbytu. Atutem Śląska są przede wszystkim możliwe do osiągnięcia korzyści skali. Poza tym Śląsk jest dobrze skomunikowany z pozostałymi regionami kraju i z państwami sąsiadującymi (Tarkowski 2003).

Na podstawie syntetycznych wskaźników można stwierdzić, że wytypowane województwa dobrze pasują do założeń badawczych. Są izomorficzne ze względu na podstawowe wskaźniki społeczno-ekonomiczne.

Tabela 1. Syntetyczna ocena regionów

Województwo	Klasa
mazowieckie, <i>śląskie</i>	A
wielkopolskie, pomorskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie	B
<i>małopolskie</i> , lubuskie, łódzkie, kujawsko-pomorskie, opolskie	C
warmińsko-mazurskie, <i>podkarpackie</i> , podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie	D

Źródło: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.

Podobne rezultaty uzyskali Gorzelak, Jałowiecki (za: Malikowski 2002), mierząc zaawansowanie pozytywnych zmian takimi wskaźnikami, jak: stopa bezrobocia, średnia płaca, inwestycje zagraniczne, produkcja sprzedana oraz stan infrastruktury technicznej i społecznej. Biorąc pod uwagę wymienione wskaźniki, zaawansowanie zmian okazało się niskie. I tutaj Polskę też podzielono na pięć głównych obszarów. W raporcie z 2007 roku na temat polityki regionalnej wskazuje się na pogłębianie się różnic między województwami rozwijającymi się (Śląsk) a województwami będącymi w regresie (Podkarpacie). Cztery województwa (mazowieckie, śląskie, wielkopolskie i dolnośląskie) charakteryzowały się najwyższym poziomem PKB na mieszkańca i najlepszymi perspektywami rozwojowymi. Analiza procesów konwergencji i dywergencji pokazała, że regiony te stawały się coraz bogatsze, zaś dystans między nimi a średnią krajową rósł. Województwa te wypracowywały blisko połowę PKB Polski, a sytuacja na ich rynkach pracy była stosunkowo dobra (niskie w porównaniu do średniej krajowej bezrobocie, dobra jakość zasobów pracy). Były one również bardzo atrakcyjne dla inwestorów zagranicznych, co rysuje bardzo pozytywne prognozy dla ich dalszego rozwoju.

Na przeciwnym biegunie znalazły się województwa Polski Wschodniej, tj. podkarpackie, lubelskie, podlaskie, warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie. Nie tylko były one najbiedniejsze przez cały analizowany okres, ale również, w przypadku wszystkich z wyjątkiem podlaskiego, nastąpiło pogłębienie dystansu w poziomie rozwoju wobec pozostałej części kraju. Województwa te borykały się z wysokim bezrobociem, niską aktywnością zawodową oraz problemami strukturalnymi, które dotyczyły dominujące w tych regionach sektory gospodarki. Przegrywały one z innymi województwami w walce o kapitał innowacyjny, który mógłby być dla nich szansą na poprawę potencjału wzrostu ekonomicznego (Bąk i in. 2007: 43).

Szczegółową analizę zróżnicowania międzyregionalnego rozpocznie badanie kondycji ekonomicznej regionów. Poziom PKB na mieszkańca najwyższy jest w województwie śląskim – 111% (średniej ogólnopolskiej), niższa wartość PKB jest w Małopolsce – 86,7%, a najniższa – na Podkarpaciu: 72% (*Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015* 2006).

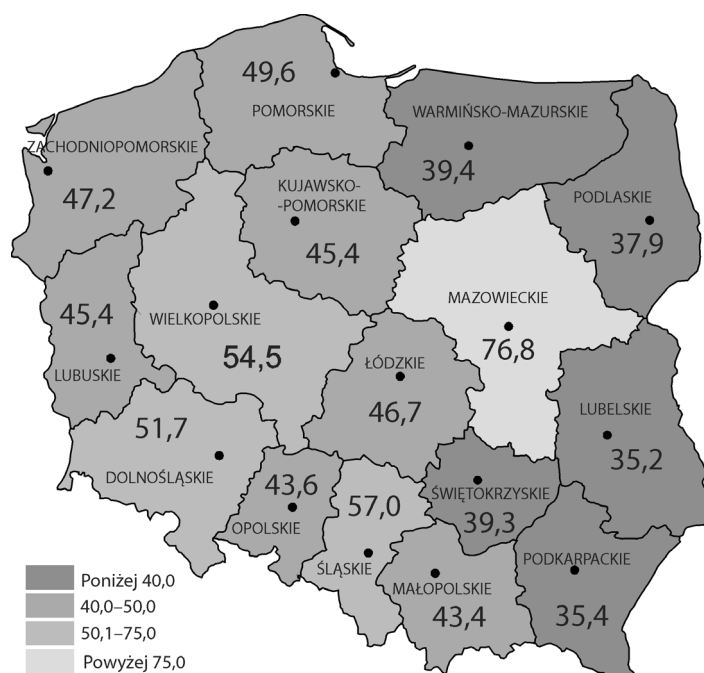
Analogicznie wygląda sytuacja, jeśli weźmiemy pod uwagę średnie PKB w EU. Najwyższą wartość PKB w stosunku do UE ma województwo śląskie – 57%, środkową wartość przyjmuje Małopolska – 43,4% i najniższą Podkarpacie – 35,4%. Warto dodać, że Podkarpacie ma jedną z najniższych PKB spośród wszystkich regionów UE.

Z prezentowanych danych wynika, że najlepszą kondycją gospodarczą cechuje się województwo śląskie, a najgorszą – podkarpackie. Małopolska znajduje się w środku kontinuum.

O kondycji i pozycji regionu decydują również inwestycje zagraniczne powyżej 1 mln dolarów. W tej klasyfikacji województwo śląskie z 397 inwestycjami należy do krajowej czołówki. Małopolskie ma ich prawie o połowę mniej – 146. Podkarpacie należy do regionów o najmniejszej liczbie takich inwestycji – 68. Wiadać, że działa tutaj prawo św. Mateusza: bogaci się bogacą, a biedni biednieją.

O rozwoju społeczno-ekonomicznym świadczy również udział zatrudnionych w sektorach gospodarki. W gospodarce opartej na wiedzy dominuje III sektor, czyli zatrudnienie w usługach. W usługach zatrudnionych jest na Śląsku 56,8%, w Małopolsce 49%, na Podkarpaciu 46%. W drugim sektorze, obejmującym przemysł i budownictwo, który dominował w industrializmie w regionie śląskim, zatrudnionych jest 38,8%, w Małopolsce i na Podkarpaciu odpowiednio 27 i 28%. W pierwszym sektorze, czyli rolnictwie, na Śląsku zatrudnionych jest 4,3%, w Małopolsce i Podkarpaciu odpowiednio 23 i 25%. I co warto podkreślić, na Podkarpaciu od 2002 roku odnotowano największy spadek w rolnictwie, wynoszący pięć punktów procentowych.

Biorąc pod uwagę te dane, należy stwierdzić, że gospodarka w regionie śląskim ma charakter usługowo-przemysłowy. Na Podkarpaciu i w Małopolsce udział rolnictwa w strukturze zatrudnienia jest znaczny. Jednakże Podkarpacie znajduje się tutaj bliżej prawego końca kontinuum, na którym znajduje się rolnictwo i przemysł, a Małopolska lokuje się bliżej środka.

Wykres 1. PKB na mieszkańca w regionach wobec średniej UE

Źródło: dane ze strony: <http://www.mrr.gov.pl>.

Stopa bezrobocia w województwie śląskim w maju 2008 roku wynosiła 7,7%. W Małopolsce bezrobocie było na podobnym poziomie – 7,8%. Najwyższe bezrobocie zanotowano na Podkarpaciu – 13,1%. Warto przypomnieć, że na Podkarpaciu, w subregionach peryferyjnych, to bezrobocie jest znacznie wyższe. Najwyższe jest w powiecie bieszczadzkiem, 27%, brzozowskim, leskim – 25% i strzyżowskim – 24% (Podkarpacie w liczbach 2007).

W badaniach CBOS 11,2% ankietowanych mieszkańców województwa śląskiego uznało się za bezrobotnych, w Małopolsce było ich 10,4%, a na Podkarpaciu 21,8% (Feliksiak 2008).

Pod względem aktywności zawodowej najwięcej dorosłych pracuje na Śląsku i w Małopolsce (odpowiednio 47,7% i 47,5%), a najmniej na Podkarpaciu – 39,5% (Feliksiak 2008). Zróżnicowanie regionów pod względem bezpieczeństwa zatrudnienia wygląda podobnie. Słaby lęk przed bezrobociem występuje na Śląsku i w Małopolsce (29,1%), silniejszy na Podkarpaciu (36,6%) (Feliksiak 2008).

Dane pokazują, że najlepszą kondycję ekonomiczną ma region śląski, a nieznacznie odbiega od niego Małopolska. Dużo gorzej, czy też bardzo źle pod tym względem wypada Podkarpacie. Tutaj mieszkańcy mają relatywnie mniejsze szan-

se życiowe. W głównej mierze mieszkańcy Podkarpacia mają mniejsze szanse na pracę i wysokie dochody.

Jeśli weźmiemy pod uwagę warunki stworzone wykształconej młodzieży, to najlepiej pod tym względem wypada Śląsk. W tym regionie absolwent wyższej uczelni otrzymuje średnio 8,40% ofert pracy. Najlepiej jest na Mazowszu (17,43%). Znacznie słabiej wypadają tutaj pozostałe województwa: małopolskie 6,20% i podkarpackie 4,36% (Jałowiecki, Szczepański 2007).

Z bezrobociem skorelowane są warunki płacowe. Im niższe bezrobocie, tym wyższe zarobki. Średnie wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw w maju 2008 roku na Śląsku wyniosło 3165,57 zł. Średnia płaca w Małopolsce oscylowała w granicach 2788,76 zł. Na Podkarpaciu średnie wynagrodzenie było najniższe – 2555,16 zł.

Z danych wynika, iż najwyższe płace są na Śląsku, zresztą w tym roku stolica województwa, Katowice, wyprzedziła Warszawę i Gdańsk. W Katowicach średnie zarobki brutto wynoszą 3890 zł, w Gdańsku 3815 zł, w Warszawie 3805 zł. Niewątpliwie istotny wpływ na wielkość wynagrodzenia mają obszary metropolitalne oraz branża, która dominuje w danym regionie.

Biorąc pod uwagę analizowane zmienne, to na pierwszej pozycji pojawia się region śląski, a na końcu jest Podkarpacie; Małopolska znajduje się w środku. Niskie bezrobocie i wysokie zarobki są ze sobą związane. Oczywiście nie chodzi tutaj o bezpośredni wpływ jednych czynników na drugie.

Im niższy poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego i gorsze warunki życia, tym wyższy poziom emigracji. W analizowanych regionach najniższy poziom emigracji odnotowano na Śląsku – 5,1%, wyższy w Małopolsce – 9,2%, i najwyższy na Podkarpaciu – 14,7%. Te dane pokazują, ile jest gospodarstw domowych, z których przynajmniej jedna osoba wyjechała za granicę (Roguska 2008).

Kolejnym elementem brany pod uwagę jest wskaźnik urbanizacji. I tutaj, tak jak poprzednio, województwo śląskie ma najwyższy wskaźnik urbanizacji (78,8%), a Podkarpacie – najniższy w kraju (40,5%). Województwo małopolskie ma nieco więcej ludzi mieszkających w miastach (49,7%). Zatem pojawia się po raz kolejny hierarchia, w której Śląsk jest na pierwszym miejscu, Małopolska na drugim, a Podkarpacie na ostatnim.

Trzeba pamiętać, że wskaźnik urbanizacji w znaczny sposób może wpływać na system edukacyjny. Dzieci na terenach wiejskich mogą mieć trudności z dostępem do placówek oświatowych i ich jakość może być niższa. Sporo czasu mogą też tracić na dojazdy do szkół w odległych od miejsca zamieszkania miejscowościach. O wpływie miejsca zamieszkania na edukację mówią też ostatnie analizy kapitału intelektualnego. Dostępność i powszechność opieki przedszkolnej są w Polsce nie tylko niskie, ale bardzo zróżnicowane między miastami a obszarami wiejskimi. O ile w miastach, według danych z 2006 roku, do przedszkoli uczęszczało 62% dzieci z grupy wiekowej 3–5 lat, o tyle w gminach wiejskich – zaledwie 19%. Podczas gdy w miastach dostępność przedszkoli ulega względnie szybkiej poprawie (wzrost z 40% do ponad 60% w ciągu 10 lat), na wsi sytuacja zmienia się znacznie

wolniej, a w ostatnich kilku latach prawie wcale (*Raport o Kapitale Intelektualnym Polski 2008*).

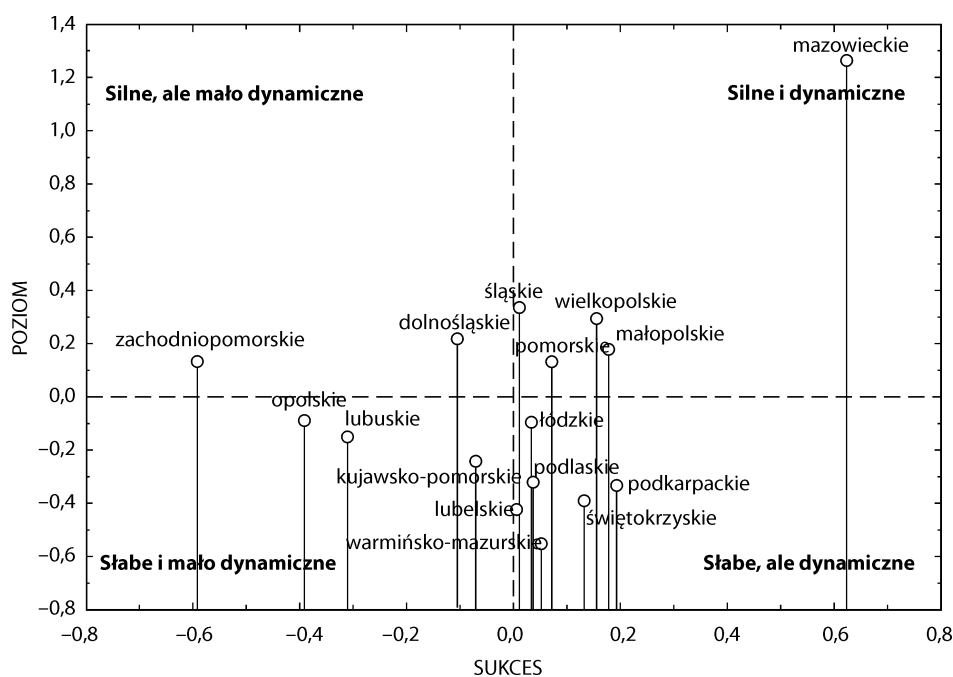
Ostatnim elementem uwzględnionym w specyfikacji regionów będzie wykształcenie mieszkańców. Najwięcej ludzi z wykształceniem wyższym mieszka w Małopolsce – 17%, nieco mniej na Śląsku – 15,4% i Podkarpaciu – 14,1%. Liczba mieszkańców legitymujących się wykształceniem średnim jest najwyższa we wszystkich województwach. Na Śląsku 73% mieszkańców ma wykształcenie średnie, na Podkarpaciu 70%, w Małopolsce – 68,6%. O ile najwyższy odsetek mieszkańców z wykształceniem średnim jest na Śląsku, o tyle ten region ma najmniej mieszkańców legitymujących się wykształceniem podstawowym i zawodowym – tylko 11,6% – i jest to najniższy odsetek w skali kraju. Nieco więcej mieszkańców Podkarpacia i Małopolski ma wykształcenie podstawowe i zawodowe (odpowiednio 15,9% i 14,4%).

Gospodarka oparta na wiedzy to z jednej strony kapitał indywidualny, wykształcenie i kwalifikacje jednostek, a z drugiej strony zdolność do innowacji, która daje przewagę konkurencyjną. Współcześnie twierdzi się, że o rozwoju regionów i całych krajów decydują: technologia, talent i tolerancja (Florida, za: Jąłowicki, Szczepański 2007). Jak podają autorzy, jednoczesna obecność 3xT w da-

Tabela 2. Charakterystyka społeczno-ekonomiczna wybranych regionów

Wskaźniki	Śląskie	Małopolskie	Podkarpackie
Poziom PKB (w %)	111	86,7	72
Inwestycje zagraniczne powyżej 1 mln	397	146	68
Zatrudnienie w usługach (w %)	56,8	49	46
Zatrudnienie w przemyśle (w %)	38,8	27	28
Zatrudnienie w rolnictwie (w %)	4,3	23	25
Stopa bezrobocia	7,7	7,8	13,1
Poziom bezrobocia (w %)	11,2	10,4	21,8
Aktywność zawodowa (w %)	47,7	47,5	39,5
Lęk przed bezrobociem (w %)	29,1	29,1	36,6
Oferty pracy dla absolwentów (w %)	8,40	6,20	4,36
Średnie wynagrodzenie w zł	3165,57	2788,76	2555,16
Poziom emigracji (w %)	5,1	9,2	14,7
Wskaźnik urbanizacji (w %)	78,8	49,7	40,5
Wykształcenie wyższe (w %)	15,4	17	14,1
Wykształcenie średnie (w %)	73	68,6	70
Wykształcenie podstawowe i zawodowe (w %)	11,6	14,4	15,9

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Syntetyczny wskaźnik sukcesu rozwojowego

Źródło: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.

nym miejscu i czasie rozstrzyga o powstaniu ośrodków kreatywnych skupiających klasę ludzi najbardziej kreatywnych (Jałowiecki, Szczepański 2007).

Analizy pokazują, że gospodarka oparta na wiedzy rozwija się w sześciu województwach o wysokim poziomie PKB: mazowieckim, dolnośląskim, wielkopolskim, śląskim, małopolskim i pomorskim. Region podkarpacki ma niewielkie szanse uczestniczenia w tym procesie (Chojnicki, Czyż 2006). Wskazują na to innowacje czy też ich brak. Do najbardziej innowacyjnych regionów zalicza się województwa mazowieckie, małopolskie, pomorskie, dolnośląskie, śląskie. Najmniej innowacyjne jest podkarpackie, świętokrzyskie, podlaskie, lubelskie i warmińsko-mazurskie (Jałowiecki, Szczepański 2007) – generalnie to wszystkie województwa „ściany wschodniej”.

Zestawienie danych wskazuje, że wybrane do badań regiony charakteryzują się odmiennymi właściwościami społeczno-ekonomicznymi. Duża jest różnica w wartościach analizowanych zmiennych między regionami śląskim i podkarpackim. Pierwszy z nich jest najbardziej zurbanizowany w kraju, a drugi najmniej. Pierwszy ma najwyższe średnie płace, a w drugim są one najniższe. Podobnie jest z bezrobociem, ofertą pracy dla absolwentów, ilością inwestycji zagranicznych i poziomem innowacyjności. Te wszystkie cechy sytuują wybrane regiony w róż-

nych miejscach przestrzeni rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Oczywiście województwo małopolskie, zgodnie z wcześniejszymi założeniami, lokuje się w środku skali. Dokładnie te różnice widać w analizach Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową. Przy uwzględnieniu wskaźników: rozwój infrastruktury technicznej, kapitału ludzkiego, poprawa warunków życia i funkcjonowania samorządów stworzono syntetyczny indeks pozycji regionów. Śląskie znajduje się w grupie województw silnych i dynamicznych. Małopolska ma tutaj podobne osiągnięcia, aczkolwiek wartości indeksów cząstkowych są dla niej niższe, co obniża jej pozycję w kategorii silne/słabe. Najniższą pozycję zajmuje region podkarpacki, który został zaliczony do słabych, ale dynamicznych. W całym rankingu Podkarpacie zajęło drugą pozycję, za województwem mazowieckim, głównie dzięki rozwojowi infrastruktury drogowej i ekologicznej. Te właściwości zadecydowały o zaklasyfikowaniu województwa w kategoriach „dynamiczne”. Jednakże w aspekcie kapitału ludzkiego i społecznego wystąpiły poważne deficyty (Kalinowski 2006).

6. Podsumowanie

Reasumując, do projektowanych badań zostały wybrane trzy różne regiony. Dzięki zróżnicowaniu ich parametrów społeczno-ekonomicznych łatwiej będzie poznać wpływ otoczenia na system edukacyjny. Zakłada się, iż konsekwencje reformy inaczej będą wyglądały w regionie o wysokich wartościach wybranych zmiennych, a zgoła odmienna logika może występować w regionie peryferyjnym, jakim jest Podkarpacie. Taki dobór regionów, według kryteriów społeczno-ekonomicznych, wydaje się w tego typu badaniach trafnym zabiegiem. Wskazują na to wyniki analiz (Domalewski, Mikiewicz 2004; Kozarzewski 2008). Pisząc o edukacyjnym wykluczaniu, Piotr Kozarzewski twierdzi, że za zróżnicowaniem poziomu edukacji stoją głównie pieniądze, brak aspiracji edukacyjnych i niska jakość edukacji gimnazjalnej (szczególnie na wsi) (Kozarzewski 2008: 146–149). W związku z tym wybrane regiony będą się znacznie różnić pod tym względem. W regionie śląskim: jest najwyższy poziom PKB, najwyższe dochody mieszkańców, najwięcej ludzi mieszka w miastach i najwięcej pracuje w usługach. Na przeciwnym biegunie ulokowane jest Podkarpacie, jeden z najbiedniejszych regionów całej UE, o najniższych płacach, najwyższym bezrobociu i najwyższym odsetku mieszkańców wsi w kraju. Na środku tej skali znajduje się Małopolska, która ma przeciętne wartości branych pod uwagę wskaźników. Potwierdzenie tej stratyfikacji znajdujemy w ostatnich wynikach badań „Diagnoza Społeczna 2007”. W końcowej klasyfikacji jakości życia najlepiej wypadło województwo śląskie (45. miejsce), dalej uplasowała się Małopolska (52. miejsce), i z tej trójki województw Podkarpacie znalazło się najniżej (na 66. pozycji) (Czapiński 2007).

Wyniki tych i innych analiz wskazują, że te regiony różnią się ze względu na wiele cech społeczno-ekonomicznych, i praktycznie w każdym rankingu czy klasyfikacji zajmują podobną pozycję. Śląsk lokuje się wysoko, Małopolska – w środku, a Podkarpacie zamyka szereg różnych rankingów. Należy zakładać, że wybrane kryteria klasyfikacji, czyli kluczowe zmienne, będą miały również wpływ na przebieg reformy edukacji i jej społeczne skutki. Taki właśnie dobór zbiorowości do badań pozwoli na uchwycenie imponderabiliów systemu edukacyjnego i źródeł jego funkcjonowania.

Literatura

- A. Bąk, R. Chmielowski, M. Krasowska, M. Piotrowska, A. Szymborska. 2007. *Raport o rozwoju i polityce regionalnej*. Warszawa: MRR, za: <http://www.mrr.gov.pl/NR/rdonlyres/DFB-16DC4-B970-464D-A347-73A2B3DF084A/44036/Raportorozwojuipolityceregionalnej.pdf>, stan z dnia 20.07.2009.
- Z. Chojnicki, T. Czyż. 2006. *Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Bogunki.
- J. Czapiński. 2007. *Podsumowanie* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, za: <http://www.diagnoza.com/>, stan z dnia 10.08.2009.
- J. Czapiński, T. Panek (red.). *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, za: <http://www.diagnoza.com/>, stan z dnia 10.08.2009.
- J. Domalewski, P. Mikiewicz. 2004. *Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym*. Warszawa: IRWiR PAN.
- M. Feliksiak. 2008. *Życie zawodowe* [w:] K. Zagórski (red.), *Jak nam się żyje? Część I*, Warszawa: CBOS.
- K. Gawlikowska-Huecka (red.). 2003. *Profil wrażliwości gospodarki regionalnej na integrację z Unią Europejską. Województwo małopolskie*. Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, za: http://www.rzeczpospolita.pl/tematy/raport_ibngr/pdf/malopols.pdf, stan z dnia 10.08.2009.
- A. Giza-Poleszczuk. 2004. *Brzydkie kaczątko Europy, czyli Polska po czternastu latach transformacji* [w:] M. Marody (red.), *Zmiana czy stagnacja?* Warszawa: Scholar.
- G. Gorzelak (red.). 2008. *Polska lokalna 2007*. Warszawa: Scholar.
- M. Herbst. 2007. *Edukacja a zróżnicowanie rozwoju Polskich regionów* [w:] G. Gorzelak (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*. Warszawa: Scholar.
- A. Hidebrandt (red.). 2003. *Profil wrażliwości gospodarki regionalnej na integrację z Unią Europejską. Województwo podkarpackie*. Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, za: http://www.rzeczpospolita.pl/tematy/raport_ibngr/pdf/podkarpa.pdf, stan z dnia 10.09.2009.
- B. Jałowiecki. 2002. *Reguły działania w społeczeństwie i w nauce*. Warszawa: Scholar.
- B. Jałowiecki, M.S. Szczepański. 2007. *Dziedzictwo polskich regionów* [w:] A. Kojder (red.), *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*. Kraków: WAM.
- M. Jarosz. 2001. *Oblicza prywatyzacji* [w:] M. Jarosz (red.), *Manowce polskiej prywatyzacji*. Warszawa: ISP PAN – PWN.
- M. Jarosz. 2003. *Dysfunkcje procesu prywatyzacji w wymiarze instytucjonalnym i społecznym* [w:] J. Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków: WAM.
- M. Jarosz. 2004. *Władza, przywileje, korupcja*. Warszawa: ISP PAN – PWN.

- M. Jarosz (red.). 2005. *Wygrani i przegrani polskiej transformacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa – ISP PAN.
- M. Jarosz (red.). 2007. *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*. Warszawa: ISP PAN.
- T. Kalinowski. 2006. *Sukces rozwojowy polskich województw*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- A. Kojder (red.). 2007. *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*. Kraków: WAM.
- W.M. Kozak. 2001. *Dysproporcje regionalne: bieda i bezrobocie* [w:] M. Jarosz (red.), *Manowce polskiej prywatyzacji*. Warszawa: ISP PAN – PWN.
- M.W. Kozak. 2005. *Polska podzielona. Dysproporcje regionalne* [w:] M. Jarosz (red.), *Polska. Ale jaka?* Warszawa: Oficyna Wydawnicza.
- P. Kozarzewski. 2008. *Wykluczanie edukacyjne* [w:] M. Jarosz (red.), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*. Warszawa: ISP PAN.
- M. Malikowski. 2002. *Wstęp* [w:] M. Malikowski, *Społeczeństwo Podkarpacia na przełomie wieków*. Rzeszów: Mana.
- M. Malikowski, K.Z. Sowa. 1995. *Szanse i bariery rozwoju „ściany wschodniej” Polski*. Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- K. Obuchowski. 2000. *Człowiek intencjonalny, czyli o tym, jak być sobą*. Poznań: Rebis.
- H. Palska. 2002. *Bieda i dostatek. O nowych stylach życia w Polsce końca lat dziewięćdziesiątych*. Warszawa: IFiS PAN.
- Podkarpacie w liczbach. 2007. Urząd Statystyczny w Rzeszowie, za: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/rzesz/ASSETS_folder_07.pdf, stan z dnia 10.07.2009.
- B. Post. 2007. *Zawiedzione nadzieje, reforma edukacji* [w:] M. Jarosz (red.), *Transformacja, elity, społeczeństwo*. Warszawa: ISP PAN.
- Raport o Kapitale Intelktualnym Polski*. 2008. Za: <http://www.innowacyjnosc.gpw.pl/kip/index.php?m=0>, stan z dnia 2.06.2009.
- B. Roguska. 2008. *Praca za granicą* [w:] K. Zagórski (red.), *Jak nam się żyje? Część I*. Warszawa: CBOS.
- Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015*. 2006. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- P. Śpiewak. 2004. *W naszym domu dwie Polski*. „Res Publica Nowa”, nr 1.
- P. Śpiewak. 2005. *Między indywidualizmem a niezależnością* [w:] H. Domański, A. Rychard, P. Śpiewak, *Polska jedna czy wiele?* Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- E. Tarkowska. 1999. *Społeczeństwo różnych rytmów. Przypadek Polski na tle tendencji globalnych* [w:] P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Warszawa–Kraków: PWN.
- M. Tarkowski (red.). 2003. *Profil wrażliwości gospodarki regionalnej na integrację z Unią Europejską. Województwo śląskie*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, za: http://www.rzeczpospolita.pl/tematy/raport_ibngr/pdf/slaskie.pdf, stan z dnia 15.06.2009.
- UNDP. 2000. *National Human Development Report Poland 2000. Rural Development*. Warsaw: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju.
- K. Zagórski. 2008. *Wstęp* [w:] K. Zagórski (red.), *Jak nam się żyje?* Warszawa: CBOS.